

ศาลาการเปรียญเครื่องก่อสมัยรัชกาลที่ 3

กรณีศึกษา: ศาลาการเปรียญวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร, ศาลาการเปรียญ
วัดราชนัลดารามวรวิหาร, ศาลาการเปรียญวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร, ศาลาการเปรียญวัด
กัลยาณมิตรวรมหาวิหาร, ศาลาการเปรียญวัดเทพธิดารามวรวิหาร และศาลาการเปรียญวัด
เฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

นพคุณ ต่อย่างค์

Sermon Halls in Rama III period, Case Studies: The Sermon halls of Wat Pra Cetupon, Wat Rajanadda, Wat Raja Orosaram, Wat Kalayanamit, Wat Theptidaram and Wat Chalermprakiat

Noppakhun Torwong

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Faculty of Architecture, Art and Design Naresuan University

Corresponding author E-mail address : noppakhunt@nu.ac.th

received: August 22,2023 revised: November 4,2024 accepted: December 10,2024

บทคัดย่อ

ศาลาการเปรียญ เป็นอาคารอเนกประสงค์ที่สร้างขึ้นสำหรับพุทธศาสนิกชนได้ทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ และสดับพระธรรมเทศนา ส่วนมากเป็นเรือนเครื่องสับขนาดใหญ่ ยกพื้นสูง และมักมีศาลาขนาดเล็กขวางด้านใดด้านหนึ่ง หรือทั้งสองด้าน เช่น ศาลาการเปรียญวัดเกาะ จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการสร้างศาลาการเปรียญด้วยเครื่องก่อในพระอารามสำคัญหลายแห่ง ได้แก่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร วัดราชนัลดารามวรวิหาร วัดเทพธิดารามวรวิหาร และวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร จังหวัดนนทบุรี อาจสรุปได้ว่า ศาลาการเปรียญเครื่องก่อในสมัยรัชกาลที่ 3 อาจจำแนกออกเป็นสี่ชนิดดังต่อไปนี้คือ 1.ศาลาการเปรียญแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ได้แก่ ศาลาการเปรียญวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ และศาลาการเปรียญวัดราชนัลดารามฯ 2. ศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ได้แก่ ศาลาการเปรียญวัดราชโอรสารามฯ ศาลาการเปรียญวัดกัลยาณมิตรฯ ศาลาการเปรียญวัดเทพธิดารามฯ และศาลาการเปรียญวัดเฉลิมพระเกียรติฯ 3. ศาลาการเปรียญแบบพิเศษ ลักษณะคล้ายกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 คือมีหน้าบันแบบกระเทยประดับลวดลายปูนปั้น แต่มีโชนาหน้าบัน ได้แก่ ศาลาการเปรียญวัดสุทัศน์เทพวรารามฯ และศาลาการเปรียญวัดอรุณราชวรารามฯ (ปัจจุบันไม่ปรากฏแล้ว) 4. ศาลาการเปรียญแบบกระบวนจีน ได้แก่ ศาลาการเปรียญวัดราชโอรสารามฯ

คำสำคัญ : ศาลาการเปรียญ เครื่องก่อ สถาปัตยกรรมไทย รัชกาลที่ 3

ABSTRACT

A sermon hall is a multi purposes building for Buddhist activities. Most of them are wooden architecture with high pillars, mostly with perpendicular halls on both ends. There are, however, some of sermon halls which were built by brick and mortar like the ordination halls and viharas of the same period, for examples, the sermon halls of Wat Pra Chetupon, Wat Rajanadda, Wat Raja Orot, Wat Theptida, Wat Kalayanamit, and Wat Chalerm Prakiat, which were built between the reign of the King Rama II (AD 1809-1824) and Rama IV (1850-1868), and located in Bangkok and the vicinity areas. These brick-and-mortar sermon halls were, therefore, generally categorized as two types: the traditional Thai architecture, and the Chinese influenced ones. The traditional ones were, for examples, the sermon halls of Wat Pra Chetupon, and Wat Rajanadda, whereas the Chinese influenced ones were the sermon halls of Wat Raja Orot, Wat Theptida, Wat Kalayanamit, and Wat Chalerm Prakiat, Nondaburi. The last one, however, was a perfect mixture between the two styles because of its later date of completeness.

Keyword : sermon hall brick and mortar Thai architecture King Rama III

บทนำ

ความสำคัญ หรือที่มาของการศึกษาการศึกษาเกี่ยวกับศาลาการเปรียญที่สร้างด้วยการก่ออิฐฉาบปูน หรือเครื่องก่อ ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเนื่องจากผู้เขียนต้องการที่จะศึกษาเกี่ยวกับศาลาการเปรียญ เครื่องก่อ ซึ่งแตกต่างจากศาลาการเปรียญที่เป็นเรือนเครื่องสับ มีได้ถุนยกพื้นสูง มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และเครื่องล่ายอง โดยกำหนดพื้นที่ศึกษาเฉพาะในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ศาลาการเปรียญบางหลังมีรูปแบบสถาปัตยกรรมใกล้เคียงกับ พระอุโบสถและพระวิหารที่อยู่ในพระอารามเดียวกัน แต่ศาลาการเปรียญบางหลังก็มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างจากพระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งเป็นอาคารประธานของพระอาราม เมื่อผู้เขียนได้ทบทวนวรรณกรรมแล้ว ยังไม่พบว่ามีผู้ศึกษาเรื่องดังกล่าว จึงศึกษาค้นคว้าและตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชน โดยหวังว่าจะเกิดประโยชน์แก่การศึกษาด้านสถาปัตยกรรมไทย ตามสมควร

1. จุดมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

2. นิยามบทความนี้มีคำศัพท์เฉพาะอยู่หลายคำที่อาจต้องให้นิยามดังต่อไปนี้

2.1 ศาลาการเปรียญ หมายถึงอาคารประกอบประสงค์ที่สร้างขึ้นสำหรับพุทธศาสนิกชนได้ทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ และสวดพระธรรมเทศนา ส่วนมากเป็นเรือนเครื่องสับขนาดใหญ่ ยกพื้นสูง และมักมีศาลาขนาดเล็กขวางด้านใดด้านหนึ่ง หรือทั้งสองด้าน เช่น ศาลาการเปรียญวัดเกาะ จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

2.2 เครื่องก่อ คือโครงสร้างอาคารหรือผนังที่สร้างด้วยการก่ออิฐฉาบปูน

2.3 สถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีในสมัยรัชกาลที่ 3 คือ สถาปัตยกรรมที่มีองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยที่มีมาแต่โบราณ เช่น ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ไขรา นาคสะดุ้ง บัวปลายเสา ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง และฐานปัทม์ เกือบครบถ้วน แต่ลดทอนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมบางอย่าง เช่น การทำเสาสี่เหลี่ยมกลมโดยปราศจากบัวปลายเสา

2.4 สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 คือ สถาปัตยกรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมจีน จึงลดทอนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องประดับตกแต่งหลังคา เช่น ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ไขรา นาคสะดุ้ง บัวปลายเสา หวย และสร้างหน้าบันด้วยเครื่องก่อ แล้วประดับผิวด้วยกระเบื้องเคลือบแบบจีน หรือบางแห่งอาจประดับด้วยลายปูนปั้น เรียกว่า “หน้าบันแบบกระเท่เชร” เฉลียง หรือพื้นเฉลียง คือพื้นที่ว่างที่อยู่โดยรอบอาคาร มีเสารับชายคา และมีหลังคาปกคลุมเพื่อป้องกันแดด และฝน (สมคิด จิตทัศนกุล, 2559: 54)

2.5 หลังคาปั้นสาด หลังคาทรงปั้นหยาที่ยื่นออกมาจากหลังคาประธาน (ซึ่งมักเป็นหลังคาทรงจั่ว) ทั้งสี่ด้าน เพื่อป้องกันแดด และฝน (สมใจ นิ่มเล็ก, 2547: 26 และ 31)

3. ข้อจำกัด หรือขอบเขตการศึกษา

3.1 ศึกษาเฉพาะศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่สร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2352-2367) และรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2367-2394)

3.2 ศึกษาเฉพาะศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่อยู่ในพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ได้แก่ จังหวัดนนทบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ

กรอบแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การทบทวนวรรณกรรม

ศาลาการเปรียญ เป็นอาคารอเนกประสงค์ชนิดหนึ่งสร้างขึ้นสำหรับพุทธศาสนิกชนได้ทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ และสวดพระธรรมเทศนา ส่วนมากเป็นเรือนเครื่องสับขนาดใหญ่ ยกพื้นสูง และมักมีศาลาขนาดเล็กขวางด้านใดด้านหนึ่ง หรือทั้งสองด้าน เช่น ศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณารามฯ ศาลาการเปรียญวัดเกาะ และศาลาการเปรียญวัดกลาง จังหวัดเพชรบุรี บางหลังเคยเป็นเรือนหลวง เช่น ศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณารามฯ และศาลาการเปรียญวัดกลาง จังหวัดเพชรบุรี และศาลาการเปรียญวัดรัชฎาธิฐานฯ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการสร้างศาลาการเปรียญด้วยเครื่องก่อหรือการก่ออิฐถือปูน ศาลาการเปรียญเหล่านี้หากพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว จะเห็นว่าได้แก่สถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี หรือสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกับพระอุโบสถหรือพระวิหารที่สร้างในสมัยนั้นทุกประการ

อย่างไรก็ตามแม้ศาลาการเปรียญที่สร้างด้วยเครื่องก่อเหล่านี้จะมีรูปแบบสถาปัตยกรรมใกล้เคียงกับพระอุโบสถหรือพระวิหารมาก แต่บางหลังก็มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากพระอุโบสถหรือพระวิหาร เช่น ศาลาการเปรียญ วัดราชโอรสา-รามฯ เป็นต้น เนื่องจากเป็นอาคารที่มีลำดับฐานานุศักดิ์ต่ำกว่าพระอุโบสถหรือพระวิหาร ซึ่งเป็นอาคารประธานของวัด นอกจากนี้ยังมีการตกแต่งภายใน รวมทั้งการเลือกใช้เครื่องมือหัตถกรรมบางอย่าง เช่น อาสน์สงฆ์ที่วางตามแนวยาวด้านซ้ายของพระประธาน และการใช้บุษบกธรรมาสน์ ซึ่งไม่พบในพระอุโบสถและพระวิหาร

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้เกิดขึ้นเนื่องจากผู้วิจัยได้รับมอบหมายให้จัดทำหนังสือเรื่อง พจนานุกรมศัพท์สถาปัตยกรรมไทย จึงอ่านหนังสือ รวมทั้งจดหมายเหตุต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันเป็นเอกสารชั้นต้น เพื่อทบทวนวรรณกรรม หลังจากนั้นจึงสำรวจพระอารามหลวงที่อยู่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล เพื่อสังเกต ถ่ายภาพ และร่างภาพศาลาการเปรียญแบบเครื่องก่อที่อยู่ในพระอารามหลวงเหล่านั้น แล้วจึงวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุป

ผลของการวิจัย

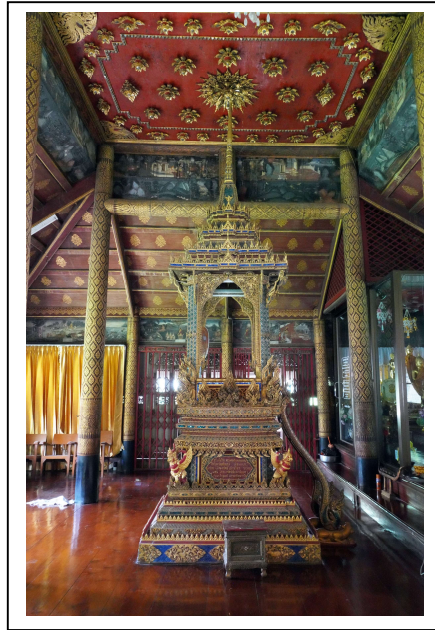
ศาลาการเปรียญ เป็นอาคารอเนกประสงค์ที่สร้างขึ้นสำหรับพุทธศาสนิกชนได้ทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ และสวดพระธรรมเทศนา ส่วนมากเป็นเรือนเครื่องสับขนาดใหญ่ ยกพื้นสูง และมักมีศาลาขนาดเล็กขวางด้านใดด้านหนึ่ง หรือทั้งสองด้าน เช่น ศาลาการเปรียญวัดเกาะ จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น (ภาพที่ 1) ภายในอาคารมักมีบุษบกหรือสังเค็ดธรรมาสน์สำหรับพระภิกษุสงฆ์ขึ้นไปแสดงพระธรรมเทศนา (ภาพที่ 2) และมีอาสน์สงฆ์สำหรับพระภิกษุสงฆ์นั่งรับพระเคน หรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ด้านปลายสุดของอาสน์สงฆ์เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป อันเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ที่คอสองของการเปรียญ บางแห่งมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อบรมสั่งสอนธรรมแก่พุทธบริษัทด้วย อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการสร้างศาลาการเปรียญที่สร้างด้วยเครื่องก่อ ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับพระอุโบสถหรือพระวิหารที่สร้างในสมัยนั้น นักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมไทยได้จำแนกสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 ออกเป็นสองประเภท คือ สถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี และสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ดังนั้นสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี ได้แก่ สถาปัตยกรรมที่มีองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยที่มีมาแต่โบราณอย่างครบถ้วน เช่น ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ไชรา นาคสะดุ้ง บัวปลายเสา ทวย ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง และฐานปัทม์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามสถาปัตยกรรมแบบประเพณีในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เปลี่ยนแปลงและลดทอนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมบางอย่าง เช่น หน้าบันซึ่งเดิมนิยมจำหลักลายนูนสูงรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ หรือรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ แต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 เปลี่ยนเป็นทำลวดลายอย่างเทศ เช่น ลายดอกพุดตานประดับกระจกเงาเป็นต้น พร้อมทั้งลดทอนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมอย่างอื่น เช่น การทำเสาสี่เหลี่ยมมุมที่ปราศจากบัวปลายเสา และไม่มีคันทวยรับชายคา เช่น พระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมัง

คลารามฯ (ภาพที่ 3) พระอุโบสถ วัดราชนัคดารามฯ (ภาพที่ 4) และพระวิหารพระพุทธไตรรัตนนายก วัดกัลยาณมิตรฯ (ภาพที่ 5) สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ได้แก่ สถาปัตยกรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมจีน จึงลดทอนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องประดับตกแต่งหลังคาที่ทำด้วยไม้ เช่น ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ไขรา นาคสะดุ้ง และทวย หน้าบันทำด้วยเครื่องก่อ ส่วนมากประดับผิวด้วยกระเบื้องเคลือบแบบจีน หรือประดับด้วย ลวดลายปูนปั้น เรียกว่า “หน้าบันแบบกระเท่เซร” เนื่องจากองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่สร้างด้วยไม้ดังกล่าวไม่คงทนต่อสภาพ ภูมิอากาศ (นายมีมหาเดเล็ก, 2530) ตัวอย่างสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ได้แก่ พระอุโบสถ วัดราชโอรสารามฯ (ภาพที่ 6) ศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีมีหลายแห่ง ส่วนมากอยู่ในพระอารามหลวงที่มีพระ อุโบสถหรือพระวิหารที่สร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ภาพที่ 9) และวัดราช นัคดารามฯ (ภาพที่ 12) ส่วนศาลาการเปรียญที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 มักอยู่ในพระอารามหลวงที่มี พระอุโบสถหรือพระวิหารเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เช่น วัดราชโอรสารามฯ (ภาพที่ 14) และวัดเทพธิดา รามฯ (ภาพที่ 19) ส่วนศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรฯ เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกับพระ อุโบสถ แต่พระวิหารพระพุทธไตรรัตนนายก (ภาพที่ 5) ซึ่งเป็นอาคารประธานของวัดนั้น เป็นสถาปัตยกรรมไทยประเพณี นอกจากนี้ ยังมีศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่ตกแต่งนอกไปจากสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ได้แก่ ศาลา การเปรียญวัดเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนนทบุรี (ภาพที่ 23) ซึ่งสร้างในปลายสมัยรัชกาลที่ 3 และแสดงถึงแนวความคิดแบบใหม่ ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน คือ มีความพยายามที่จะนำรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีมาประยุกต์ ดังนั้นจึงมีเครื่องลายอง ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ อย่างครบถ้วน โดยเป็นช่อฟ้าและหางหงส์รูปหัวนกเจ้า (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556) ศาลาการเปรียญแห่งนี้มี รูปแบบสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับพระอุโบสถและพระวิหาร ในบทความนี้เป็นการเปรียบเทียบระหว่างศาลาการเปรียญใน รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี และศาลาการเปรียญในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 รวมทั้ง เปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมระหว่างศาลาการเปรียญกับพระอุโบสถหรือพระวิหารที่อยู่ในพระอารามเดียวกัน ดังต่อไปนี้ คือ ศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี เช่น ศาลาการเปรียญ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ภาพที่ 7) และศาลาการเปรียญ วัดราชนัคดารามฯ (ภาพที่ 12)

1. ศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เช่น ศาลาการเปรียญ วัดราช โอรสารามฯ (ภาพที่ 14) ศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรฯ (ภาพที่ 16) และศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามฯ (ภาพที่ 19)
2. ศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่ตกแต่งจากสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เช่น ศาลาการเปรียญ วัด เฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนนทบุรี (ภาพที่ 23)

ภาพ 1 ศาลาการเปรียญ วัดเกาะ จังหวัดเพชรบุรี (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2563)

ภาพ 2 ธรรมาสถูปในศาลาการเปรียญ วัดเกาะ จังหวัดเพชรบุรี (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2565)

ภาพ 3 พระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562)

ภาพ 4 พระอุโบสถ วัดราชนัลดารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2563)

ภาพ 5 พระวิหารพระพุทธไตรรัตนนายก วัดกัลยาณมิตรฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562)

ภาพ 6 พระอุโบสถ วัดเทพธิดารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันเสาร์ที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2568)

ภาพ 7 พระอุโบสถ วัดราชโอรสารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2563)

ภาพ 8 พระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนนทบุรี (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2562)

ศาลาการเปรียญ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ระดับราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระบรมมหาราชวัง เดิมมีชื่อว่าวัดโพธาราม ในปี พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ถมที่และขยายพื้นที่วัดไปทางด้านตะวันออก เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระราชทานนามว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส (ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ) โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ เพื่อบรรจุพระศรีสรีระเพชญดาญาณ ซึ่งอัญเชิญมาจากพระวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถหลังใหม่ พร้อมด้วยพระระเบียง และพระวิหารคดขึ้นในพื้นที่ทางด้านตะวันออกของวัด แล้วโปรดให้ใช้พระอุโบสถหลังเดิมเป็นศาลาการเปรียญ

ในปี พ.ศ. 2377 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะต่าง ๆ ที่อยู่ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ รวมทั้งศาลาการเปรียญแห่งนี้ด้วย โดยโปรดให้ขยายพื้นที่อาคารออกไป ทำเฉลียงโดยรอบ และทำเสาเฉลียงรับหลังคาทั้งสามด้าน พร้อมกันนั้นโปรดให้รื้อพื้นไม้กระดานที่มีมาแต่เดิม แล้วถมพื้นปูด้วยศิลา ยกอาสน์สงฆ์ทั้งสองข้างข้างละสี่ห้อง (นิยดา เหล่าสุนทร, 2544: หน้า 88.)

เมื่อการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ เสร็จเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานมหรสพเฉลิมฉลองเมื่อวันศุกร์ที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2391 (ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), เจ้าพระยา, 2547: หน้า 130.)

ศาลาการเปรียญวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ภาพที่ 9) ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาสด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาด 13 ห้อง หลังคาซ้อนสามชั้น มีดับหลังคาสี่ตั่ว เป็นหลังคาทรงจั่ว มีหลังคากันสาดโดยรอบ มีเครื่องลายองศาสดึง หน้าบันทำด้วยไม้จำหลักลายลงรักปิดทองรูปเทวดาประทับนั่งในปราสาท (ภาพที่ 10) วัสดุเป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบสีเขียว ลวดสี่เหลี่ยม เชิงสี่แสด ที่บริเวณด้านสกัดทั้งสองด้านมีมุขทางเข้า พื้นที่รอบอาคารมีเฉลียง และมีเสาเฉลียงที่รองรับหลังคากันสาดโดยรอบ

ภายในมุขทางเข้าทั้งสองด้านมีเสาหนารองรับน้ำหนักของหลังคา พื้นที่ส่วนล่างของเสาหนามีแผ่นศิลาจารึกเรื่องนิรยกลา ซึ่งกล่าวถึงนรกและสวรรค์ที่อยู่ในนิรยภูมิ (นรก) และเปตกถา ซึ่งกล่าวถึงเปรตที่อยู่อาศัยในเปตภูมิ (ที่อยู่อาศัยของเปรต) (ภาพที่ 13) ครั้งหนึ่งที่มีบริเวณเสาหนามีภาพจิตรกรรมที่เล่าเรื่องนิรยกลาและเปตกถาด้วย แต่ถูกลบไปเสียแล้ว เหลือแต่ภาพ

จิตรกรรมที่อยู่บนคอสอง (ภาพที่ 11) เมื่อพิจารณาภาพจิตรกรรมบนคอสอง และจารึกที่อยู่บนเสาหันทันประกอบกันแล้ว จึงสันนิษฐานว่าภาพจำหลักเทวดาที่อยู่บนหน้าบันน่าจะหมายถึงพระยายมราชผู้เป็นใหญ่ในนรยภูมิ (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2539: หน้า 166.)

ภายในศาลาการเปรียญประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดหน้าตัก 4 ศอก หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นพระประธานที่อยู่ในพระอุโบสถหลังเดิม เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถหลังนี้ แล้วแปลงเป็นศาลาการเปรียญ ก็ได้เชิญไปประดิษฐานในที่อื่น ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า พระพุทธศาสดา มหากรุณาธิคุณ สุนทรธรรมทาน บูรณาสุดตบพิตร (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2544: หน้า 88.)

พื้นที่ด้านตะวันตกในศาลาการเปรียญเป็นที่ประดิษฐานธรรมาสันบุษบกที่ตั้งงามมากองค์หนึ่ง (ภาพที่ 12) ซึ่งเคยได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เมื่อปี พ.ศ. 2455 โดยพระครูสมุห์วรคณิศรสิทธิการได้จัดให้มีพระธรรมเทศนาเรื่องเวสสันดรชาดก แล้วเรียไรเงินกัณฑ์เทศน์ ได้เงินมา 1,260 บาท ใช้ปฏิสังขรณ์ธรรมาสันหลังนี้ 890 บาท เงินส่วนที่เหลือได้ใช้จ่ายปิดทองพระพุทธรูปปฏิมากรในศาลาการเปรียญ และซ่อมแซมพื้นหน้าศาลาการเปรียญที่ชำรุดด้วย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ 9.1/73 รายงานมรดกทายกปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ (24 ต.ค.-16 พ.ย. 2455).)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ศาลาการเปรียญวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ เคยได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างน้อยสองครั้ง การบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งแรกเริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2418 โดยพระมณฑลเทศาภิบาล รวมทั้งเจ้านายพรผู้เป็นกบฏและการ และหลวงกัน พยุหบาตรผู้เป็นไวยาวัจกร ได้จัดซื้อวัสดุก่อสร้างชนิดต่าง ๆ ได้แก่ ไม้ขนสัก ปูนขาว น้ำอ้อย และน้ำมันยางเป็นต้น เพื่อซ่อมแซมเชิงกลอนที่อยู่บนตับหลังคาด้านทิศใต้ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ 6 วัด (พ)/16 วัดพระเชตุพนจัดการปฏิสังขรณ์ (ม.ท.).) ส่วนการปฏิสังขรณ์ครั้งหลังเริ่มวางแผนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2444 โดยกรมโยธาธิการตั้งใจและวางแผนที่จะบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะสำคัญในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯทุกหลังระหว่างปี พ.ศ. 2445 ถึง พ.ศ. 2461 ในการนี้รัฐบาลได้อนุมัติงบประมาณจำนวน 40,000 บาท และกรมโยธาธิการได้บูรณะซ่อมแซมหลังคาของศาลาการเปรียญจนแล้วเสร็จภายในปี พ.ศ. 2450 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ 6 วัด (พ)/11 วัดพระเชตุพน (24 มิ.ย. 120-30 ส.ค. 129).)

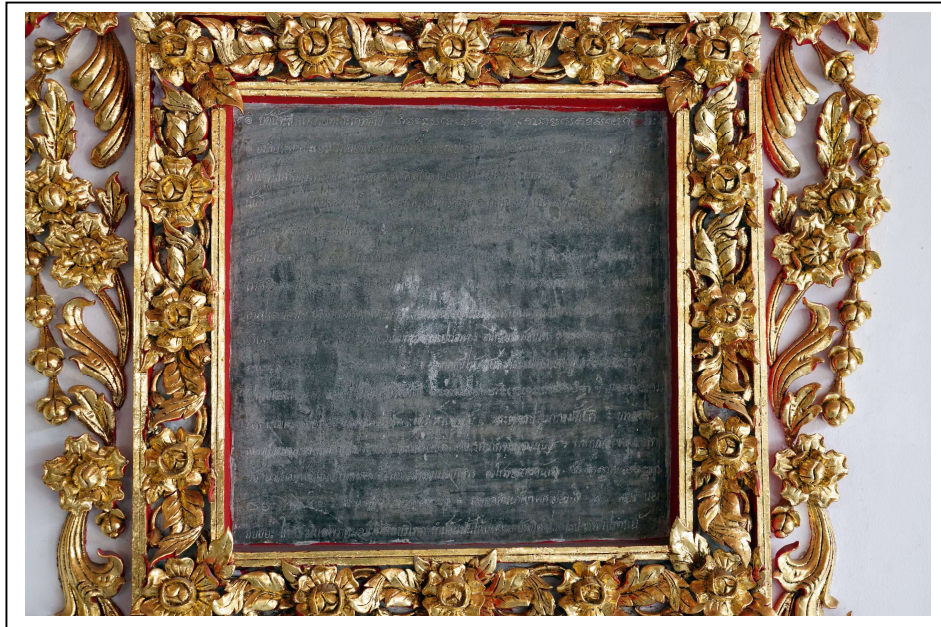
ภาพ 9 ศาลาการเปรียญ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2566)

ภาพ 10 หน้าบันศาลาการเปรียญ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2566)

ภาพ 11 ธรรมาสันบุษบกในศาลาการเปรียญ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2566)

ภาพ 12 แผ่นศิลาจารึกเรื่องนiryakha (กล่าวที่ว่าด้วยนรก) และpetkha (กล่าวที่ว่าด้วยเปรตและที่อยู่อาศัยของเปรต) ในมุขโถงด้านตะวันตกของศาลาการเปรียญ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2566)

ภาพ 13 ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่กล่าวเรื่องนiryakha (กล่าวที่ว่าด้วยนรก) และpetkha (กล่าวที่ว่าด้วยเปรตและที่อยู่อาศัยของเปรต) บนคอสองของมุขโถงด้านตะวันตกของศาลาการเปรียญ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2566)

ศาลาการเปรียญ วัดราชนัสดารามวรวิหาร

วัดราชนัสดารามวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ระดับวรวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของป้อมมหากาฬ และอยู่ทางทิศเหนือของวัดเทพธิดารามฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอมราช (บุญนาค) อธิบดีกรมนครบาล จัดหาสถานที่สร้างพระอารามแห่งนี้ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2389 เพื่อพระราชทานแด่สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ซึ่งเป็นพระราชนัดดาองค์โปรด และขณะนั้นทรงมีพระชนมายุ 13 พรรษา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีโสกันต์ (โกนจุก) ด้วย (ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุญนาค), เจ้าพระยา, 2547: หน้า 122.) เจ้าพระยาอมราชจึงเลือกสถานที่แห่งนี้ ซึ่งขณะนั้นเป็นสวนผลไม้ริมกำแพงพระนครด้านทิศตะวันออก มีเนื้อที่ประมาณ 25 ไร่เศษ เขตที่ดินติดต่อกับบ้านของพระกฤษณนุรักษ์ พระรามวิไชย และนางจันทร์ ภรรยาของหลวงอภัยพิทักษ์ (อยู่) หลังจากนั้นเจ้าพระยาอมราชจึงทำแผนที่ทูลเกล้าฯ ถวาย เป็นที่พอพระราชหฤทัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอมราชทำแปลนอาคารถวายอีกครั้งหนึ่ง (ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์, (ม.ป.ป.): หน้า 44.)

ภายในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยพระวิหาร พระอุโบสถ และศาลาการเปรียญที่วางผังก้นคล้ายรูปตัวอักษรโรมัน โดยพระวิหารอยู่ทางทิศใต้ ส่วนศาลาการเปรียญอยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถ พระวิหารและศาลาการเปรียญหันหน้าเข้าสู่กำแพงเมืองและคลองรอบกรุง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ขณะที่พระอุโบสถหันหน้าสู่ทิศเหนือ

ในสมัยรัชกาลที่ 4 อาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัดราชนัสดารามฯ ขาดทรุดโทรมมาก ดังนั้นในวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ 5 พระประสิทธิ์สุตคุณ อดีตเจ้าอาวาสวัดราชนัสดารามฯ และพระยาพิพิธไคยสวรย์ ซึ่งเป็นมรรคนายกวัดราชนัสดารามฯ ในขณะนั้น จึงทำจดหมายกราบเรียนเจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ใจความว่า “การซ่อมแซมปฏิสังขรณ์นั้น คือหลังคาพระอุโบสถชำรุดทรุดโทรมมาก สะพานซึ่งรับหั่วเสาผูกกลมมาโครม ๆ เสาซึ่งตั้งอยู่สูง ๆ ก็ไม่อาจตั้งอยู่ได้ เป็นที่หวาดเสียวกับพระสงฆ์อุบาสกอุบาสิกาซึ่งจะมาทำบุญในวัดนั้นมาก จึงได้พร้อมทั้งพระประสิทธิ์สุตคุณ เจ้าอาวาส คิดด้วยเกล้าฯ ว่าจะลงมือซ่อมแซมหลังคาพระอุโบสถมุงสังกะสีไว้ก่อน ดีกว่าที่จะทิ้งไว้ให้ชำรุดทรุดโทรมมากไป” (จดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ.6 วัด (ร)/12 รายงานมรรคนายก วัดราชนัสดาราม (13 ก.พ. 120-22 ก.ค. 129)) สันนิษฐานว่าขณะนั้นศาลาการเปรียญวัดราชนัสดารามฯ ก็คงมีสภาพชำรุดทรุดโทรมมากไม่แตกต่างจากพระอุโบสถ พระวิหาร และโถงปราสาท ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นวาระมงคลครบ 200 ปีพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมศิลปากรได้บูรณปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ วัดราชนัสดารามฯ โดยอนุรักษ์องค์ประกอบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมเป็นส่วนมาก ทำให้ศาลาการเปรียญหลังนี้มีสภาพดีดังที่ปรากฏในปัจจุบัน (ศิลปากร, กรม, 2538: 53)

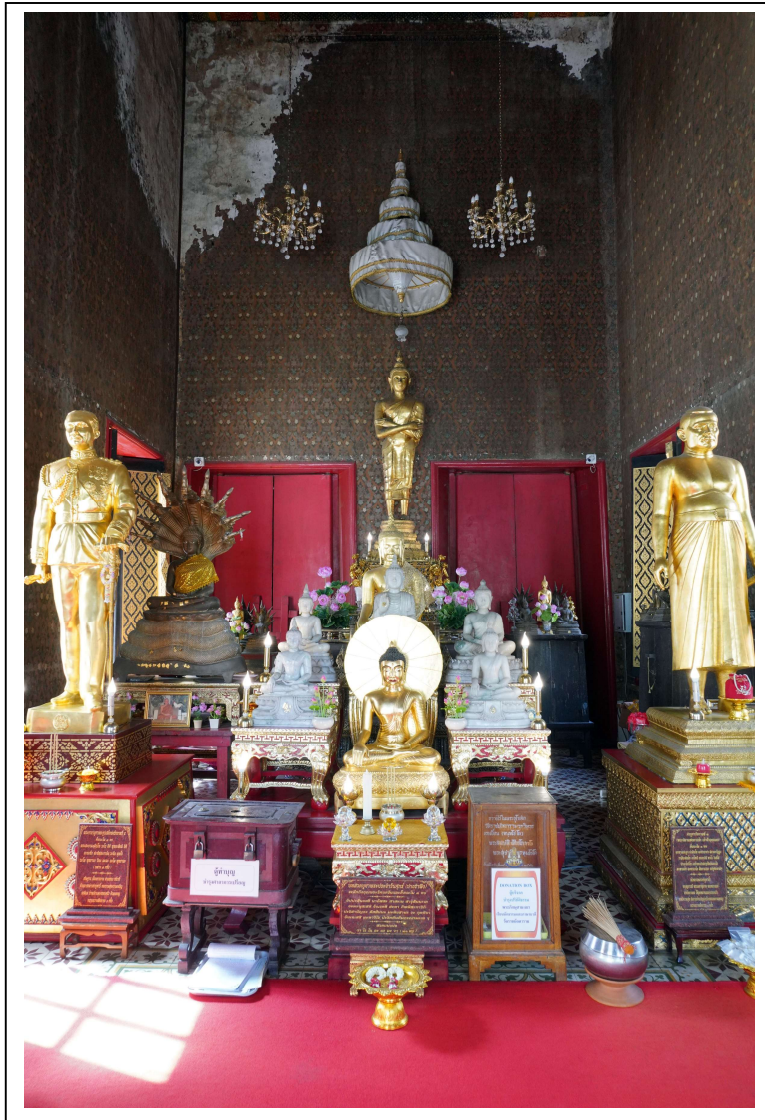
ศาลาการเปรียญวัดราชนัสดารามฯ (ภาพที่ 12) เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเจ็ดห้อง หลังคาสองชั้นสามตับ เป็นหลังคาทรงจั่ว มีหลังคาแกนสาดโดยรอบ มีเครื่องลายอนาคตะดั่ง หน้าบันทำด้วยเครื่องก่อปั้นปูนลงรักปิดทองประดับกระจกเกียรยสีแดงทำเป็นรูปลายเครือเถาดอกพุดตาน (ภาพที่ 13) วัสดุมุงทำด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีเขียว ลวดสีเหลือง เขียวสีกาสด มีระเบียงและเสาระเบียงโดยรอบ ภายในอาคาร (ภาพที่ 14) มีพระประธานเป็นพระพุทธรูปปางขอฝน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำพระชนมวารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากปีที่พระราชสมภพมีฝนตกชุก ด้านขวามือของพระประธานเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนด้านซ้ายมือของพระประธานเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงสถาปนาวัดนี้

ภาพ 12 ศาลาการเปรียญ วัดราชนัดดารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2563)

ภาพ 13 หน้าบันศาลาการเปรียญ วัดราชนัดดารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2562)

ภาพ 14 ภายในศาลาการเปรียญ วัดราชนัดารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2562)

ศาลาการเปรียญ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร

วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ระดับราชวรวิหาร ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกริมคลองด่าน และอยู่ทางทิศใต้ของวัดหนึ่งราชมหาราช เดิมมีชื่อว่า วัดจอมทอง ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ซึ่งขณะนั้นยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์) เป็นแม่ทัพยกไปสกัดทัพพม่าที่จังหวัดกาญจนบุรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งทัพที่หน้าวัดจอมทอง และทรงอธิษฐานขอให้ทรงปฏิบัติราชการสำเร็จลุล่วง และเสด็จกลับมาโดยสวัสดิภาพ ในเดือน 4 ของปีถัดมา (เดือนมีนาคม พ.ศ. 2364) เมื่อไม่ปรากฏว่าพม่าจะยกมาตีไทยแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ หลังจากนั้นราวเดือน 6-7 (เดือนพฤษภาคมและเดือนมิถุนายน) พ.ศ. 2364 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดจอมทองเหมือนสร้างใหม่ เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จ จึงน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพระราชทานนามว่า “วัดราชโอรสาราม” (ไขแสง ศุขะวิมลนะ, 2526: หน้า 6-7.)

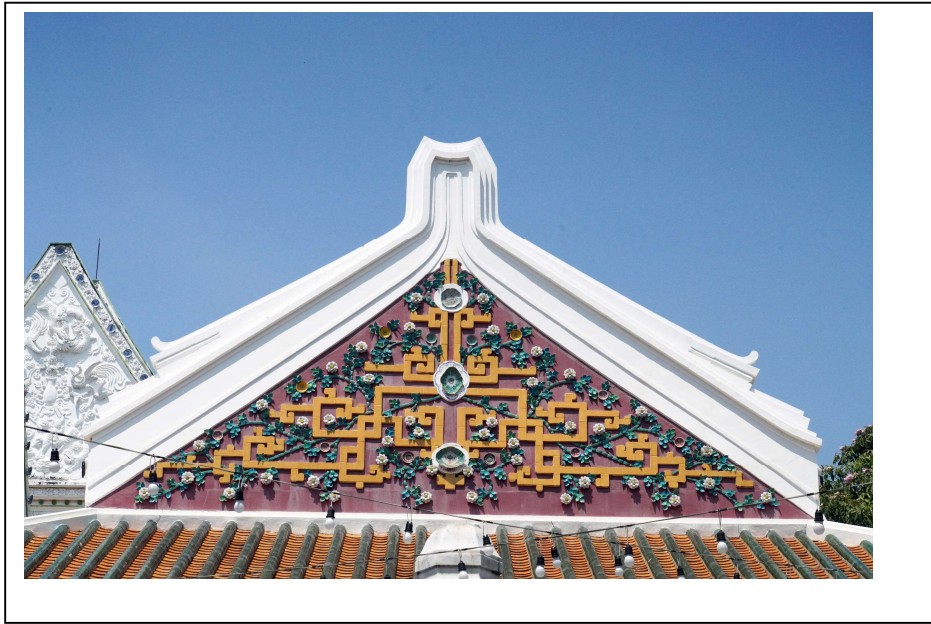
ภายในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ พระอุโบสถ พระวิหารพระยืน และศาลาการเปรียญที่วางขนานกัน โดยพระอุโบสถ พระวิหารพระยืน และศาลาการเปรียญหันหน้าเข้าสู่คลองด่าน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ส่วนพระวิหารพระพุทธไสยาสน์นั้น เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเก้าห้อง มีเสารับชายคาโดยรอบเป็นเสาก่ออิฐถือปูนหน้าตารูปสี่เหลี่ยมมุมฉากซ้อนสองชั้นสี่ตลับ หน้าบันแบบกระแทะแบ่งออกเป็นสองตอนบน-ล่าง ถัดลงไปเป็นหลังคากันสาดสองตลับโดยรอบอาคาร พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ตั้งอยู่ในพระระเบียงคด วางอาคารตามแนวแกนเหนือ-ใต้เช่นเดียวกับพระวิหารพระพุทธไสยาสน์วัดป่าโมกวรวิหาร อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง ภายในประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ก่ออิฐถือปูนปิดทองขนาดความยาวจากปลายพระเศียรถึงพระบาทประมาณ 9 วา 2 คอก (18.58 เมตร) นอนตะแคงขวาแบบสีหไสยาสน์ และหันพระพุทธรูปไปทางทิศเหนือ (นพคุณ ต่อวงศ์, 2548: 37) ศาลาการเปรียญ วัดราชโอรสารามฯ (ภาพที่ 15) ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของพระอุโบสถ เป็นอาคารทรงโรง ก่ออิฐถือปูน หลังคาซ้อนสองชั้นสองตลับ มีหลังคากันสาด หน้าบันทำด้วยเครื่องก่อ หรือที่เรียกว่า หน้าบันแบบกระแทะประดับด้วยจานกระเบื้องเคลือบผสมกับลายประแจจีน (ภาพที่ 16) บันลมหุ้มด้วยปูนปั้นประดับลวดลายแบบจีน แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏลวดลายดังกล่าวแล้ว วัสดุผนังหลังคาเป็นกระเบื้องรางแบบจีน ที่สันหลังคาประดับด้วยฉนวนด้วยมังกรสองตัวเช่นเดียวกับศาลเจ้าจีน บริเวณขอบชายคาชั้นบน ชั้นกลาง และชั้นล่างเขียนรูปหงส์และดอกไม้ แต่น่าเสียดายที่ปัจจุบันไม่ปรากฏภาพเขียนดังกล่าว ผนังด้านบนเหนือบานประตูหน้าต่างมีภาพเขียนรูปผลไม้สามชนิด คือ ส้มมือ ทับทิม และท้อ ซึ่งมีความหมายอันเป็นมงคลแบบจีน กล่าวคือ ส้มมือหมายถึงความที่มีอำนาจวาสนาสูงศักดิ์ ทับทิมหมายถึงความมั่งคั่ง ท้อหมายถึงความมีอายุยืนและสุขภาพแข็งแรง ที่บานประตูเขียนภาพลายดอกไม้ ต้นไม้ ดอกไม้และหงส์ ที่บานหน้าต่างเขียนลายตำรา อวรุท ดอกไม้ และผีเสื้อสอดสีแบบจีน (ไชแสง สุขะวิวัฒน์, 2526: 48) ผนังด้านนอกระหว่างประตูทั้งสองข้างมีตุ๊กตาหินที่ยืนฝังผนังเข้าไปในผนัง

ภายในศาลาการเปรียญเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางทรงแสดงพระธรรมเทศนา (ภาพที่ 17) เช่นเดียวกันกับพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในศาลาการเปรียญ วัดเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนนทบุรี แต่มีขนาดหน้าตักประมาณ 1 วา 2 คอก หรือประมาณ 2.25 เมตร (ประวัติวัดชัยพฤกษ์มาลา วัดราชโอรสาราม วัดเฉลิมพระเกียรติ, 2506: 50-51)

ในปี พ.ศ. 2532 ทางวัดได้สร้างศาลาการเปรียญหลังปัจจุบันขึ้น เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของศาลาการเปรียญหลังเก่า และเปลี่ยนการใช้สอยศาลาการเปรียญหลังเก่าเป็นวิหาร ตั้งชื่อใหม่ว่า “วิหารพระนั่ง” คู่ขนานกับวิหารพระยืนซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือ

ภาพ 15 วิหารพระนั่ง หรือศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดราชโอรสารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2568)

ภาพ 16 หน้าบันของวิหารพระนั่ง หรือศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดราชโอรสารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2568)

ภาพ 17 ภายในวิหารพระนั่ง หรือศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดราชโอรสารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2568)

ศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร

วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ระดับวรมหาวิหาร เป็นพระอารามที่เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) สร้างขึ้น โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระพุทธรูปไตรรัตน์นายก และวิหารพระพุทธรูปไตรรัตน์นายกพระราชทาน และได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงก่อพระฤกษ์เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2380 (ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, 2547: หน้า 72) เมื่อการก่อสร้างอาคารเสนาสนะต่าง ๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยานิกรบดินทร์จึงน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระอารามหลวง ภายในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยพระวิหารพระพุทธรูปไตรรัตน์นายก พระอุโบสถ และศาลาการเปรียญที่วางขนานกันทั้งสามหลัง โดยพระวิหารพระพุทธรูปไตรรัตน์นายกนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระราชทานเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไตรรัตน์นายก และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบประเพณี (ภาพที่ 5) พระวิหารแห่งนี้ รวมทั้งพระอุโบสถ และศาลาการเปรียญล้วนหันหน้าเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรฯ (ภาพที่ 18) ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส และอยู่ทางด้านทิศเหนือของวิหารพระพุทธรูปไตรรัตน์นายก เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเก๋าทรง หลังคาซ้อนสองชั้นสามตับ มีหลังคาชั้นลาด หันด้านหน้าด้วยเครื่องก่อประดับผิวด้วยกระเบื้องเคลือบแบบจีน หรือที่เรียกว่า “หน้าบันแบบกระเท่เซร” ลายประธานบนหน้าบันทำเป็นรูปนกยูงสองตัว อยู่ในกรอบสินเทารูปสามเหลี่ยมที่ซ้อนอยู่ข้างใน ลายประกอบมีลักษณะคล้ายลายราชวัตรที่ประดับด้วยใบเทศ พื้นหลังบุด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลือง (ภาพที่ 19) วัสดุผนังเป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบสีเหลือง เจึงสีเขียว ผังพื้นอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเฉลียงและเสาเฉลียงโดยรอบ หน้าตัดเสาเป็นรูปสี่เหลี่ยมกลม พื้นทีระหว่างเสาเฉลียงมีผนังกั้นที่ประดับด้วยลูกกรงเชรามิกสีเขียวเข้ม ผังนี้ทำด้วยเครื่องก่อ มีซุ้มพระทวาร (ซุ้มประตู) และซุ้มพระบัญชา (ซุ้มหน้าต่าง) บันปูนเป็นซุ้มทรงเทศ ฐานปัทม์ก่ออิฐถือปูนภายในอาคารมีเสาร่วมในสองแถว พื้นที่ย้ายของพระพุทธรูปเป็นอาสน์สงฆ์ ส่วนพื้นที่ร่วมในด้านในสุดเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์หนึ่ง (ภาพที่ 20)

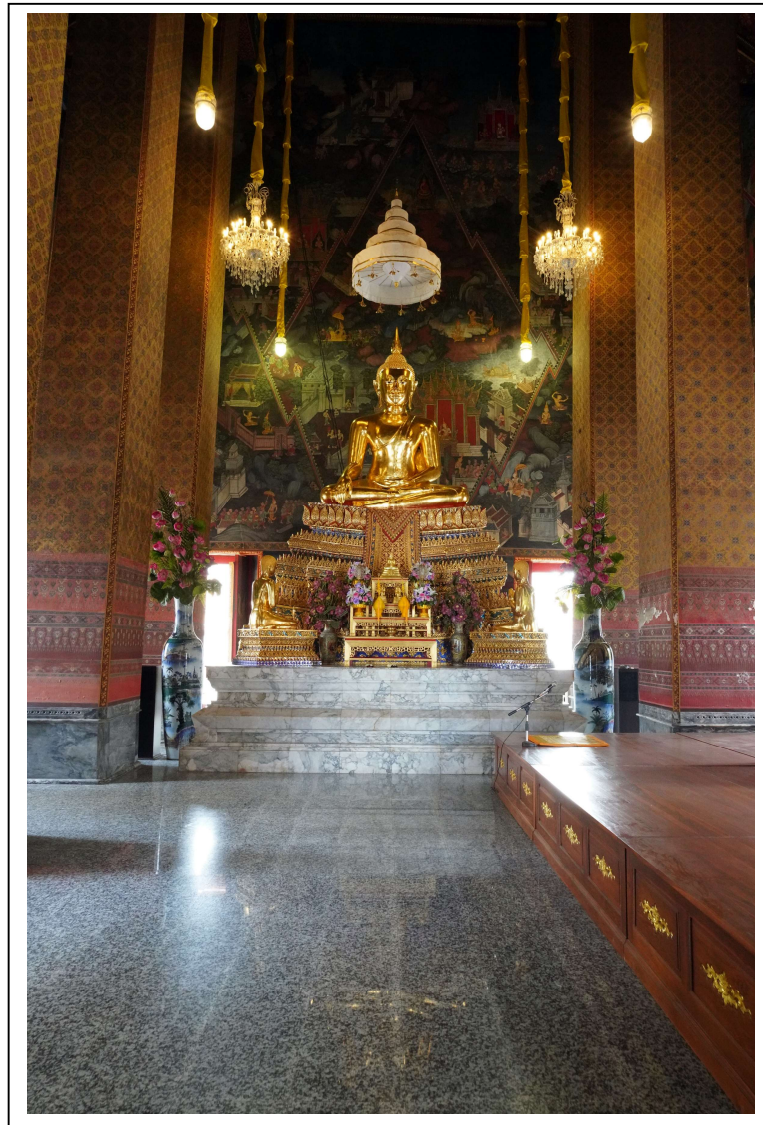
ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะสำคัญที่อยู่ภายในวัดกัลยาณมิตรฯ รวมทั้งศาลาการเปรียญหลังนี้ด้วย เนื่องจากมีสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก หลังคารั่ว เจ้าหน้าที่ของกรมโยธาธิการได้ตรวจสอบสภาพอาคาร และได้ประมาณราคาสำหรับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งนั้นไว้เป็นเงิน 13,218 บาท สิ่งที่น่าสนใจคือในจดหมายที่กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2439 นั้น เรียกศาลาการเปรียญหลังนี้ว่า “พระวิหาร” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ.6 วัด (กขค)/13 ปฏิสังขรณ์วัดกัลยาณมิตร (11 ก.ย. 115-28 ธ.ค. 118).) ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่า ในสมัยนั้นผู้คนอาจไม่ได้เรียกอาคารหลังนี้ว่า “ศาลาการเปรียญ” เพราะไม่ได้ใช้เป็นที่ฟังธรรมแบบศาลาการเปรียญโดยทั่วไป นอกจากนั้น ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดกัลยาณมิตรฯ ที่ปรากฏในหน้าที่ 41 ของงานวิจัยเรื่อง “วัดพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์” ผลงานของศาสตราจารย์กิตติคุณไชแสง สุขะวัฒนะ ได้ระบุว่า ในเขตพุทธาวาส วัดกัลยาณมิตรฯ ประกอบด้วยอาคารสำคัญสามหลัง คือ พระวิหารพระพุทธรูปไตรรัตน์นายก พระอุโบสถ และพระวิหาร (ไชแสง สุขะวัฒนะ, 2526: 41) เพราะฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่าทางวัดคงได้เปลี่ยนการใช้งานพระวิหารเป็นศาลาการเปรียญเมื่อไม่นานนี้ อย่างน้อยหลังปี พ.ศ. 2526

ภาพ 18 ศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562)

ภาพ 19 หน้าบันแบบกระเท่เซของศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562)

ภาพ 20 ภายในศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562)

ศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามวรวิหาร

วัดเทพธิดารามวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ระดับวรวิหาร ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกติดกับกำแพงพระนคร โดยอยู่ทางทิศใต้ของวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เดิมมีชื่อว่า วัดพระยาไกรสวนหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2379 เพื่อพระราชทานแด่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ซึ่งเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอองค์โปรด โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าลดาวัลย์ กรมหมื่นภูมินทรภักดี เป็นแม่กองอำนวยการก่อสร้าง การก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2382 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงผูกพัทธสีมา พระราชทานนามว่า “วัดเทพธิดาราม” (ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์, ม.ป.ป.: หน้า 18.)

ภายในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยพระวิหาร พระอุโบสถ และศาลาการเปรียญที่วางขนานกันโดยอาคารสำคัญทั้งสามหลังหันหน้าเข้าสู่กำแพงเมืองและคลองรอบกรุง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก

ศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามฯ (ภาพที่ 21) ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส และอยู่ทางด้านทิศเหนือของพระอุโบสถ เป็นอาคารทรงโรง ก่ออิฐถือปูน หลังคาซ้อนสองชั้นสามตับ มีหลังคาชั้นลาด หน้าบันทำด้วยเครื่องก่อ หรือที่เรียกว่า หน้าบัน

แบบกระแทะ บุผิวด้วยกระเบื้องเคลือบ แบ่งออกเป็นสองตอน คือตอนบนและตอนล่าง หน้าบันตอนบนทำเป็นเป็นรูปหงส์สองตัว (ภาพที่ 22) ชุ่มพระบัญชาประดับด้วยปูนปั้นผูกลายเครือเถาไม้ดอกอย่างที่เราเรียกว่า “ลายอย่างเทศ” ภายในศาลาการเปรียญมีเสาร่วมใน หรือเสาในประธาน (ภาพที่ 23) ผนังด้านในสุดเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดเล็ก ซึ่งประดิษฐานในซุ้มพระทรงบันแถลง ผนังด้านหลังองค์พระปิดทองล่องชาดทำเป็นรูปลายดอกไม้วางบนพื้นสีแดง (ภาพที่ 24)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงดำรงตำแหน่งเป็นมรรคทายกของวัดเทพธิดารามฯ ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ รวมทั้งอาคารเสนาสนะอื่น ๆ ครั้นนั้นวัดเทพธิดารามฯ ให้อุบาสกอุบาสิกาฝ่ายธรรมยุติกนิกายรักษาศิลและฟังพระธรรมเทศนาที่ศาลาการเปรียญ และให้อุบาสกอุบาสิกาฝ่ายมหานิกายรักษาศิลและฟังพระธรรมเทศนาในพระวิหาร (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ.6 วัด (ท)/31 รายงานมรรคทายก วัดเทพธิดาราม (9 พ.ศ. 121-26 มิ.ย. 127).)

ภาพ 21 ศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566)

ภาพ 22 หน้าบันศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566)

ภาพ 23 ภายในศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2566)

ภาพ 24 พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามฯ (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2566)

ศาลาการเปรียญปลายสมัยรัชกาลที่ 3

ในปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการสร้างศาลาการเปรียญเครื่องก่อในวัดเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนนทบุรี แต่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ ดังต่อไปนี้

ศาลาการเปรียญ วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ลำดับวรวิหาร ตั้งอยู่ในตำบลบางศรีเมือง จังหวัดนนทบุรี เดิมเคยเป็นที่ตั้งของป้อมปราการเก่าแก่โบราณ มีชื่อเรียกว่า “ป้อมทับทิม” และต่อมาเป็นนิวาสสถานของพระยานนทบุรีศรีมหาอุทยาน (บุญจัน) ซึ่งเป็นสมเด็จพระอัยกา (ตา) และคุณหญิงบุญเพ็ง ซึ่งเป็นสมเด็จพระอัยยิกา (ยาย) ของพระองค์ และเป็นที่ประสูติของกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระบรมราชชนนีพันปีหลวงในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

เมื่อกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลยสวรรคตแล้ว ในปี พ.ศ. 2391 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) สร้างพระอารามขึ้นบนที่ดินดังกล่าว เพื่ออุทิศส่วนพระราชกุศลแด่กรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย แต่การก่อสร้างอาคารเสนาสนะยังไม่แล้วเสร็จบริบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตเสียก่อน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ว่าจ้างช่างเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ รวมทั้งเขียนภาพจิตรกรรมบนบานประตูหน้าต่างเป็นลายรดน้ำรูปปราสาท และรูปดวงจันทร์เพ็ญ เนื่องจากพระชนกและพระชนนีของกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย ทรงมีนามว่าเพ็งและจันทร์ และโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขพระสถูปเจดีย์ประธาน ซึ่งเดิมคงเป็นพระสถูปเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง เป็นพระสถูปเจดีย์ทรงระฆัง (ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, 2561: 309)

ภายในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยอาคารเสนาสนะสำคัญสามหลังที่วางอาคารขนานกัน คือ พระวิหาร พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ หันหน้าไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก โดยมีพระสถูปเจดีย์ประธานทรงระฆังอยู่ด้านหลังของพระอุโบสถ

ศาลาการเปรียญ (ภาพที่ 25) เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเจ็ดห้อง หลังคาซ้อนสองชั้นสามตับ หน้าบันทำด้วยเครื่องก่อ หรือที่เรียกว่า “หน้าบันแบบกระเท่เซร” เช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 แต่มีข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์แบบหัวนกเง่า วัสดุผนังหลังคาเป็นกระเบื้องรางแบบจีน มีระเบียงและเสาระเบียงโดยรอบ ภายในอาคารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางทรงแสดงพระธรรมเทศนา (ภาพที่ 26) ซึ่งแสดงออกถึงหน้าที่ใช้สอยของศาลาการเปรียญแห่งนี้อย่างชัดเจนว่า เป็นสถานที่สำหรับอุบาสกอุบาสิกาฟังพระธรรมเทศนาในวันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนา นอกจากนี้พระพุทธรูปยังตั้งอยู่ด้านในสุด และอยู่ทางด้านขวามือของอาสน์สงฆ์ (ภาพที่ 27) เช่นเดียวกับศาลาการเปรียญส่วนมากด้วย

ราวปี พ.ศ. 2506 ศาลาการเปรียญ และอาคารเสนาสนะสำคัญหลังอื่นในวัดเฉลิมพระเกียรติฯ ชำรุดทรุดโทรมมาก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน 84,767 บาท เพื่อบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะภายในวัดเฉลิมพระเกียรติฯ พร้อมกันนั้นอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดนนทบุรี ได้ถวายเงินสมทบโดยพระราชกุศลอีก 20,000 บาท ต่อมาในปี พ.ศ.2530 กรมศิลปากรจึงเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ หลังนี้โดยอาศัยหลักวิชาการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบสากล และด้วยงบประมาณ 9,900,000 บาท ทำให้ศาลาการเปรียญหลังนี้มีสภาพสมบูรณ์มาจนถึงปัจจุบัน (ศิลปากร, กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2535: 59-60)

ภาพ 25 ศาลาการเปรียญวัดเฉลิมพระเกียรติฯ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2562)

ภาพ 26 พระประธานในศาลาการเปรียญวัดเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนนทบุรี (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2562)

ภาพ 27 อาสน์สงฆ์ในศาลาการเปรียญ วัดเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนนทบุรี (ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2562)

สรุป

ศาลาการเปรียญเครื่องก่อที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สามารถจำแนกออกเป็นสองชนิด คือ สถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี และสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 โดยศาลาการเปรียญบางแห่ง เช่น ศาลาการเปรียญ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ และศาลาการเปรียญ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามฯ (ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณี) ศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามฯ และศาลาการเปรียญ วัดเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนนทบุรี (ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3) เหล่านี้ ล้วนมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับพระอุโบสถหรือพระวิหาร ซึ่งเป็นอาคารประธานของวัด แม้กระนั้น ศาลาการเปรียญมักมีขนาดเล็กกว่า และมีองค์ประกอบสถาปัตยกรรม เช่น การซ้อนชั้นหลังคาเป็นต้นที่ลดลง ส่วนศาลาการเปรียญที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างจากพระอุโบสถหรือพระวิหาร เช่น ศาลาการเปรียญ วัดราชโอรสารามฯ และศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรฯ นอกจากมีขนาดเล็กกว่าอาคารประธานของวัดแล้ว ยังมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างจากอาคารประธานของวัดด้วย โดยศาลาการเปรียญ วัดราชโอรสารามฯ เป็นสถาปัตยกรรมแบบกระบวนจีนซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับสถาปัตยกรรมจีนมาก ขณะที่พระอุโบสถและพระวิหารพระพุทธไสยาสน์เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม ส่วนศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรฯ นั้น เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ขณะที่พระวิหารพระไตรรัตนนายกเป็นสถาปัตยกรรมไทยประเพณี

นอกจากนี้ยังมีศาลาการเปรียญของวัดเฉลิมพระเกียรติฯ ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 และเป็นสถาปัตยกรรมไทยแบบพระราชนิยม แต่ศาลาการเปรียญดังกล่าวก็มีกลิ่นอายของความเป็นไทยมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเพิ่มองค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย เช่น ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และเครื่องล่ายองแบบวาระกมอย โดยช่อฟ้าและหางหงส์นั้นทำเป็นรูปหัวนกเจ้าปันปูนูนด้วยกระเบื้องเคลือบ ซึ่งทนทานต่อสภาพภูมิอากาศได้ดีกว่าเครื่องไม้มาก

ผู้เขียนขอตั้งข้อสันนิษฐานเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวดังต่อไปนี้

1. ศาลาการเปรียญ วัดราชโอรสารามฯ เป็นศาลาการเปรียญหลังแรกที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทดลองใช้สถาปัตยกรรมแบบกระบวนจีน เพราะฉะนั้นจึงมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ค่อนข้างแหวกแนวจากสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีมาก แต่หลังจากที่ทรงขึ้นครองราชย์แล้ว ก็ไม่ปรากฏการสร้างศาลาการเปรียญเช่นนี้อีก พบแต่ศาลาการเปรียญที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เช่น ศาลาการเปรียญ วัดกัลยาณมิตรฯ และศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามฯ เป็นต้น

2. ศาลาการเปรียญเป็นอาคารที่มีลำดับฐานานุกัณฑ์ต่ำกว่าพระอุโบสถหรือพระวิหารหลวง เพราะฉะนั้นจึงไม่นิยมสร้างศาลาการเปรียญให้สูงใหญ่หรือประดับประดาตกแต่งทัดเทียมกับพระอุโบสถหรือพระวิหารหลวง

อนึ่ง แม้ว่าศาลาการเปรียญเครื่องก่อ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลาการเปรียญ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ ศาลาการเปรียญ วัดเทพธิดารามฯ และศาลาการเปรียญ วัดเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดนนทบุรี) มีรูปแบบสถาปัตยกรรมใกล้เคียงกับพระอุโบสถหรือพระวิหารมาก แต่มีการตกแต่งภายใน รวมทั้งการเลือกใช้เครื่องหัตถกรรมบางอย่าง ที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีศาลาการเปรียญแบบเรือนเครื่องสับอยู่ เช่น การทำอาสน์สงฆ์ที่วางตามแนวยาว และอยู่ทางด้านด้านซ้ายมือของพระประธาน (ซึ่งในกรณีศาลาการเปรียญของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ นั้น เคยมีอาสน์สงฆ์ตามแนวยาวทั้งสองข้าง) และการใช้บุษบกธรรมาสน์ ซึ่งไม่พบในพระอุโบสถหรือพระวิหาร

นอกจากนี้ ในพระอารามหลวงบางแห่ง (เช่น วัดราชโอรสารามฯ และวัดกัลยาณมิตรฯ เป็นต้น) ศาลาการเปรียญและพระวิหารเป็นคารที่สลับสับเปลี่ยนกันได้ โดยวัดราชโอรสารามฯ ได้สร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ขึ้นในปี พ.ศ.2532 แล้วเปลี่ยนแปลงการใช้งานศาลาการเปรียญหลังเก่าเป็นวิหาร เรียกว่า “วิหารพระนั่ง” ส่วนวัดกัลยาณมิตรฯ เปลี่ยนแปลงการใช้งานพระวิหารเป็นศาลาการเปรียญ

กิตติกรรมประกาศ

ขอณ้สการกราบขอบพระคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ พระพรหมวชิรปัญญา (ทองดี สุรเตโช) เจ้าอาวาสวัดราชโอรสารามฯ พระเทพวิสุทธิเมธี เจ้าอาวาสวัดเทพธิดารามฯ และพระใบฎีกาสืบปญญาโร เจ้าอาวาสวัดเกาะ จังหวัดเพชรบุรี ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ อนุญาตให้ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัย ได้เข้าไปถ่ายภาพ และรังวัดพื้นที่ภายในศาลาการเปรียญของวัด

ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์กิตติคุณ ไชแสง สุชะวันนะ ที่ได้มอบหนังสือเรื่อง “วัดพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์” ให้แก่ผู้เขียน ซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับการเขียนบทความนี้เป็นอย่างมาก

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.นิรัช สุดสังข์ อดีตคณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ ที่นำเสนอทุนและอนุมัติให้ผู้วิจัยทำโครงการวิจัยพจนานุกรมสถาปัตยกรรมไทย และเห็นจดหมายรับรองขอความอนุเคราะห์ต่าง ๆ ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุทัศน์ เยี่ยมวัฒนา คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ ที่เห็นจดหมายรับรองขอความอนุเคราะห์ต่าง ๆ รวมทั้งขอขอบพระคุณ ดร.กิริติ สัทธานนท์ หัวหน้าภาควิชาสถาปัตยกรรม ที่อนุมัติวันลาสำหรับทำงานวิจัยพจนานุกรมสถาปัตยกรรมไทยเล่มนี้ด้วย

ขอขอบคุณนายกฤษฎา สว่างวันชัย นิสิตเก่าคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งปัจจุบันกำลังศึกษาระดับมหาบัณฑิตที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้ช่วยผู้วิจัยรังวัดอาคารเสนาสนะสำคัญหลายหลังที่อยู่ในพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร และในวัดราษฎร์ในต่างจังหวัด ระหว่างปี พ.ศ. 2565-2568

เอกสารอ้างอิง

ไชแสง สุชะวันนะ. วัดพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. “งานประติมากรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” ใน มหาเจษฎา บดินทรานุสรณ์. สุภวัณย์ เกษมศรี, พันเอกหม่อมราชวงศ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ อักษรสัมพันธ์, 2531.

ทิพารวงศมหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2547.

ทิพารวงศมหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ กรมศิลปากร, 2561.

นพคุณ ต่อาจค์. เอกสารวิชาการหมายเลข 21 ชุดสถาปัตยกรรมไทย วิหารพระพุทไสยาสน์ ศาสตราจารย์กิตติคุณ หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, อาจารย์ที่ปรึกษา. อาจารย์เฝ้า สุวรรณศักดิ์ศรี, อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม. กรุงเทพฯ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

นายมี มหาดเล็ก. (2530). กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป, (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชจัดพิมพ์พลเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณในพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอังคารที่ 31 มีนาคม พุทธศักราช 2530)

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. นิยะดา เหล่าสุนทร, บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2544.

ประวัติวัดชัยพฤกษ์มาลา วัดราชโอรสาราม วัดเฉลิมพระเกียรติ. พระนคร โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวง ลดาวัลย์ ณ อยุธยา ต.จ. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2506)

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อักษร ก-ฮ. กรุงเทพฯ ราชบัณฑิตยสถาน, 2550. ศักดิ์ชัย สายสิงห์. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. กรุงเทพฯ เมืองโบราณ, 2556.

ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 44.

ศิลปากร, กรม. โลหะปราสาท วัดราชนันทารามวรวิหาร. กรุงเทพฯ อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2538.

ศิลปากร, กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร. กรุงเทพฯ อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2535.

สมคิด จิระทัศนกุล. อภิธานศัพท์ช่าง สถาปัตยกรรมไทย เล่มที่ 2 องค์ประกอบส่วนฐาน. กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2559.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ.6 วัด (ก,ข,ค)/13 ปฏิสังขรณ์วัดกัลยาณมิตร (11 ก.ย. 115-28 ธ.ค. 118).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ.6 วัด (ท)/31 รายงานมรรคทายก วัดเทพธิดาราม (9 พ.ค. 121-26 มิ.ย. 127).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ 6 วัด (พ)/11 วัดพระเชตุพน (24 มิ.ย. 120-30 ส.ค. 129).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ 6 วัด (พ)/16 วัดพระเชตุพน จัดการปฏิสังขรณ์ (ม.ท.).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.6 ศ 9.1/73 รายงานมรรคทายกปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ (24 ต.ค.-16 พ.ย. 2455).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ร.5 ศ.6 วัด (ร)/12 รายงานมรรคนายก วัดราชนั้ดดาราม (13 ก.พ. 120-22 ก.ค. 129).